

МІФОПОЕТИКА ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ

УДК 82.091:[82-1(866+477):398.2:7.045]"19"

Неоміфологізм у творчості Віри Вовк та Хорхе Каррери Андраде

Ольга СМОЛЬНИЦЬКА

Кандидат філософських наук,
старший науковий співробітник відділу української філології
Науково-дослідного інституту українознавства
01135, м. Київ, вул. Ісаакяна, 18
E-mail: olga-smolnickaya@yandex.ru

У статті вперше висвітлено концепцію неоміфологізму на матеріалі лірики Віри Вовк і еквадорського поета Хорхе Каррери Андраде. Здійснено дискурс латиноамериканської поезії ХХ ст. взагалі та еквадорської зокрема. Звернено увагу на латиноамериканський модернізм і явище "вежі слонової кістки". Розглянуто індіанський анімізм та здобутки архаїчних практик, які використали поети, проаналізовано індіхенізм і міфологічне мислення. Виокремлено сакральні символи, розглянуто феномен магічного реалізму та народного католицизму. Наголошено на тому, що, попри численні алузії з різних культур і перебування за кордоном, обоє поетів зберегли національну самоідентифікацію. Так, у ліриці В. Вовк наявна не стільки меланхолійність, притаманна латиноамериканській поезії, скільки прагнення до заглиблення. Її мислення символічне, яскраве і дуже чітке. Якщо для Х. К. Андраде описуваний світ генетично рідний, то лірична героїня В. Вовк передусім має вкоренитися в нього, збагнувши власну ідентичність. Звідси синтез українських і бразильських реалій та водночас неослабне відчуття своєї індивідуальності.

Ключові слова: Віра Вовк, Хорхе Каррера Андраде, неоміфологізм, народний католицизм, магічний реалізм, сакральне, профанне.

У сучасному літературознавстві особливу увагу привертає дослідження філософської різнопланової складної поезії, побудованої на численних символах, алузіях і водночас на історичному досвіді людства та окремої індивідуальності. Останнім часом спостерігається інтерес до творчості української письменниці з Ріо-де-Жанейро Віри Вовк (автонім Віра-Лідія-Катерина Селянська, або Віра Остапівна Селянська, Wira Selanski, 1926 р. н.) – поетеси, прозаїка, драматурга, науковця, літературного критика, перекладача.

Як відомо, сама іспаністика в Україні розпочалася наприкінці ХІХ ст. з історії та дослідження середньовічної містики [5, с. 72–73]. Сучасна іспаністика та латиноамериканістика в Україні плідно розвивається, і на перший план виступає поняття магічного реалізму та індіхенізму (численні розвідки І. Оржицького, переклади і статті С. Борщевського та ін., Міжнародні конгреси іспаністів України, здобутки Асоціації іспаністів України). У зв'язку з цим цікаво розширити коло досліджуваних проблем і дослідити симбіоз українсько-бразильських та інших мотивів.

Поезія В. Вовк змальовує і сакральний план (релігійне осмислення дійсності, використання католицьких легенд, церковної символіки, апокрифів тощо), і профанний, але часто сакралізований завдяки особливому погляду ліричної героїні.

Такий підхід можна назвати *new look*. Проте для кращого розуміння принципів творчості В. Вовк варто врахувати контекст, в якому були написані ці тексти, а саме – латиноамериканську специфіку.

У зв'язку з цим видається цікавим простежити спільні риси лірики В. Вовк і еквадорського поета Хорхе Каррери Андраде (Jorge Carrera Andrade, у подальшому використовуватимемо скорочення Х. Андраде та К. Андраде – за обома іменами – як однаково прийнятні для латиноамериканської традиції). Оскільки В. Вовк змальовувала не лише Бразилію, але й інші країни Латинської Америки, а також Європу (і, до речі, володіє не лише португальською мовою, але розуміє й іспанську, аналізуючи, зокрема, середньовічних містиків), можна дослідити засади творчості обох поетів.

Актуальність зумовлена інтуїтивною та культурною подібністю мотивів лірики В. Вовк і Х. К. Андраде, хоча про взаємовпливи не йдеться.

Мета дослідження передбачає здійснити аналіз неоміфологізму на матеріалі сакральної символіки поезії В. Вовк і Х. Андраде. Відповідно до мети ставимо *завдання*:

1) дослідити індохенізм (індіанізм) у ліриці обох авторів – на матеріалі тубільної міфології;

2) простежити основні тенденції розвитку латиноамериканської літератури в ХХ ст.;

3) проаналізувати культурний контекст, в якому формувалися провідні мотиви творчості В. Вовк і Х. Андраде;

4) дослідити католицьку символіку в ліриці обох авторів;

5) проаналізувати образ-символ конкістадора у творчості В. Вовк і Х. Андраде.

Передусім треба пояснити, чому предметом компаративного аналізу постали іспансько- та португальськомовні традиції. Якщо взяти до уваги Бразилію, то стає зрозумілим, що стисла історія національної літератури показує постколоніальне минуле цієї країни та її мистецтва (аналогічно – у всій Латинській Америці). А. Торрес-Ріосеко зауважував: те, що населення Бразилії розмовляє португальською, а не іспанською мовою, “відрізає Бразилію від сусідніх країн” [16, с. 209], і не всі бразильці ідентифікують себе з латиноамериканцями, хоча під це поняття підпадають не лише іспаномовні, але й португальськомовні. Проте бразильська література, як зазначає дослідник, “проходить ті ж самі стадії, що й Іспанська Америка” [16, с. 209], і тому вважає відокремлення бразильців від загального латиноамериканського процесу абсурдним.

Таким чином, цей аналіз зосереджується виключно на спільних, але не на відмінних рисах різних традицій. Спільними концептами культур Бразилії та Еквадору можна назвати: неоміфологізм, магічний реалізм (на перший план в обох традиціях виступає народний католицизм), індохенізм, змалювання зем минулого та філософське (і навіть історіософське) осмислення актуальних проблем.

Оскільки Габрієла Містраль назвала Х. Андраде “індіанофутуристом” [17], варто дослідити особливості індохенізму (або індохенізму як терміна, що точніше позначає культуру, а саме – відображення індіанської ідентичності в художній літературі та інших виявах мистецтва). Одна із засад цього явища – анімізм. Відомо, що анімізм індіанців мав складну систему. Як зазначає О. Савич: “Предмет” мав для них потрібне існування: реальне (хмара заступила сонце, вона несе дощ, вона певного кольору, і певного кольору тінь, що лягає від неї), образним (хмара – велетень, блискавка – блиск, а грім – брязкання його меча) і релігійним (за хмарою, у ній самій приховується певна надлюдська сила, стихійна, природна, божественна, подекуди осмислена, подекуди ні, але завжди символічна)” [14, с. 5]. Звідси спільні концепти і теми в поезії В. Вовк і К. Андраде – зокрема, часто змальоввані образи бурі, грози та взагалі стихії, причому така символіка має складний зміст.

Неоміфологізм і магічний реалізм коріняться в синкретичному мисленні. Зокрема, показова цитата з “Ідей до філософії людства” Й. Г. Гердера (цей учений

вплинув на методологію В. Вовк, і діячка неодноразово згадувала цього філософа у власних наукових студіях) стосовно гренландської міфології (книга VIII, II): *“Питання. Хто створив небо і землю, і все, що ви бачите?”*

Відповідь. Не знаємо. Ми не знаємо цю людину. Вона, певно, була дуже могутньою. А, можливо, усе завжди так було і завжди таким залишиться” [10, с. 199]. Тут ключова фраза: *“усе так було і завжди таким залишиться”*. Це може бути основним із гасел синкретичного мислення, змальовуваного в неоміфологізмі та магічному реалізмі.

Утрата патріархальності в ХХ ст. призвела до пошуку нових форм у мистецтві Нового Світу і Європи, причому більшою мірою ця тенденція позначилася на латиноамериканській літературі, одна з ознак якої – виразна архаїчність мислення. Як і в ХІХ ст., початок розвитку літератури Південної і Центральної Америки в ХХ ст. був позначений впливом французької культури, проте пізніше відбувся симбіоз французького та латиноамериканського начал як предтеча магічного реалізму: *“Французька умовність, французьке почуття міри, принаймні, непогано доповнювали суворий іспанський реалізм та індіанський анімізм”* [14, с. 5]. Те ж саме можна сказати про португальську культуру та індіансько-негритянську міфологію у Бразилії, також позначеним французьким впливом. Тут цікаво виокремити особливу національну деталь у світогляді бразильців. Образ португальця у бразильському фольклорі сприймається негативно через асоціації із завоюванням; відповідно інший бік такого сприйняття – комічний, оскільки португальці часто фігурують як персонажі анекдотів (зі слів самої В. Вовк). Проте вплив самої Португалії та її культури, звичайно, відіграв велику роль у формуванні бразильського мистецтва, так само як іспанської – у решті латиноамериканських країн.

Якщо порівнювати біографію та художній метод В. Вовк, то можна провести певні аналогії з життєписом і лірикою еквадорського поета Хорхе Каррери Андраде (1902 чи 1903–1978). Звичайно, ці факти в жодному разі не тотожні, проте спільні риси можна знайти. Зокрема, як і В. Вовк, К. Андраде рано сформував свій стиль під впливом тубільної культури: в української письменниці такою базою спочатку стали гуцульські та бойківські реалії, в еквадорського поета – сільські індіанські вірування (не слід забувати і про генетичний зв'язок, бо Андраде мав іспансько-креольсько-індіанське походження [15, с. 256]; відомо, що в широкому розумінні креолом можуть називати будь-яку людину з мішаною кров'ю).

Таким чином, анімізм рано став складником світогляду обох поетів. Проте ця система складніша, ніж здається на перший погляд. І у В. Вовк, і в Х. Андраде архаїка не стає самоціллю, так само як і глибока європейська культура. Про свій стиль авторка зазначає: *“Засвоюючи в душі нові краєвиди і людей Південної та Центральної Америки, а також Італії та Греції, вона все ж таки далека від того, щоб відчувати себе світовою громадянкою: у сні, у мрії, у візії повертається до землі свого втраченого дитинства”* [7, с. 397].

Світоглядно і навіть діяльністю В. Вовк і Х. Андраде також подібні. За життя еквадорського поета називали одним із найбільш інтелектуальних, відзначаючи і його талант літературного критика. Сьогодні це ж саме можна сказати про В. Вовк, яка не полишає аналітичної сфери. Отже, в обох авторів наявні спільні риси: інтелектуалізм – і водночас увага до архаїчних надбань рідної та іноземної культур; самотність (іноді тотальна) – і водночас прагнення пізнання світу.

Рано емігрувавши з України, але зберігши її образ у пам'яті (причому мінімально ідеалізований), В. Вовк сприйняла світову культуру, на основі якої збудувала свій творчо-науковий світогляд. К. Андраде після навчання в Іспанії та Франції мандрував світом, будучи на дипломатичній службі Еквадору. Серед країн, які відвідав поет, були Бельгія, Нідерланди, США, Японія тощо, причому Андраде любив культуру старої Європи, у тому числі німецьку, проте не сприйняв нацистського режиму [14, с. 9] (так само – В. Вовк та інші українські емігранти). Культура цих країн відображена у

творчості поета, але не як екзотика, а радше як спроба осмислення себе ("Я") через "Іншого". Аналогічне можна стверджувати про В. Вовк.

Якщо окреслити контекст формування нової латиноамериканської літератури (без національного поділу), то впадає у вічі конфронтація двох течій: іспанської (в усіх країнах, окрім Бразилії, де таку функцію на себе прибрала португальська культура) та пісенної. Перша традиція позначається релігійністю, метафоричністю й водночас логічністю, строгою формою. Друга – зверненням до фольклору. Прикладом удалого синтезу обох течій аргентинський дослідник А. Торрес-Ріосеко назвав Х. Л. Борхеса, який поєднав літературну іспанську мову з місцевим наріччям [16, с. 288]. Узагалі кінець XIX і особливо початок XX ст. у літературі Латинської Америки становить контрасти між простотою та першорядністю форми, навіть орнаменталізацією. Можна згадати дві течії іспанської літератури XVII ст. – культураністів (перевага вишуканої форми) і концептистів (перевага змісту). Ця тенденція дійшла до Латинської Америки, пізно розвинувшись (як і інші стилі, течії, напрями – наприклад, романтизм). Проте подібне явище існувало й досі існує в різних літературах, зокрема і в сучасній українській. Отже, можна стверджувати про повторюваність історії культури. І бразильська, і еквадорська літератури у доромантичний період пройшли шлях від традиції бароко, містицизму (щоправда, в Еквадорі розвивався гонгоризм [11, с. 52]) до креольської ідеї незалежності, а у XX ст. – авангардизм [11, с. 54], а ще раніше – здобутки позитивізму, імпресіонізму тощо "на нашу провінцію" [13, с. 219] (переклад наш. – О. С.), як іронічно зазначали еквадорці.

Якщо конкретніше схарактеризувати літературу Еквадору, то варто відзначити, що в 20-х рр. XX ст. як реакція на модернізм, захоплення іноземним авангардизмом і чисту орнаментальність з'явився "потяг до простоти, народності" [16, с. 278], а відтак – до фольклору. Це треба врахувати, досліджуючи творчість і Х. Андраде, і В. Вовк. Українська письменниця, звичайно, зіткнулася з латиноамериканським мистецтвом у другій половині XX ст., але загальні тенденції ще існували. Можна казати навіть про те, що В. Вовк розвивала авангардизм у Південній Америці, водночас лишившись українською авторкою. Таким чином, у той час В. Вовк реалізувала в мистецтві те, що з ідеологічних причин було неможливе в Україні.

Можна згадати і так звану "вежу слонової кості", тобто в цьому випадку розвиток модернізму в Латинській Америці та значний французький вплив. Також автори відчували потяг до екзотизму, змальовуючи культури, діаметрально протилежні їхній питомій. Так, болівійський поет Рікардо Хаймес Фрейре (1870–1933) звертався до скандинавської міфології [16, с. 107]. А. Торрес-Ріосеко наводить зріз поезії цього періоду, яку назвав "літературою відходу": "Касаля владно вабили японські взірці, Нагера наслідував іспанця Беккера і француза Готьє, Сільва брав уроки з досвіду англійських прерафаелітів і відтворював деякі з музичних побудов По, Хаймеса Фрейре приваблювала скандинавська міфологія, а Нерво знайшов свій рай у філософії буддизму" [16, с. 100–101]. Проте дослідник наголошує на тому, що така поезія, попри закиди їй у штучності, була формою виявлення протесту проти дійсності [16, с. 101]. Аналогічне можна сказати про Х. Андраде, який філософськи описував реалії інших країн (наприклад, лондонський Тауер або Париж – наприклад, вірш "Еквадорець біля Ейфелевої вежі"), не схожі на Еквадор і взагалі Латинську Америку. В. Вовк так само вибудовує власні концепти на основі побачених пам'яток світу. Для неї дійсність різних країн менш екзотична, ніж для Х. Андраде, і цим українська письменниця як носійка європейського мислення відрізняється від латиноамериканських митців. З одного боку, цитовані вище слова про тенденції в латиноамериканському модернізмі можна достосувати до лірики В. Вовк, зокрема, до збірок "Чорні акації" (1961), "Мандаля" (1980), "Жіночі маски" (1994) та ін., де наявні мотиви різних культур: буддійської, японської, індіанської тощо, а з другого – авторка більше уваги звертає на глибинний зміст символіки.

Стосовно архітекτονіки поезії можна сказати: як і В. Вовк, Х. Андраде використовував канонічну форму поряд із верлібром. Проте в українській письменниці тематика творчості більш різноманітна, а стиль більш концентрований. Від епічного розгортання метафор В. Вовк перейшла до лаконізму, шліфуючи текст.

Спільні концепти в поезії обох авторів – це: ностальгійність, відчуження, ретроспективність, принципи народного католицизму, індіхенізм, замальовки латиноамериканської культури (реальні події, що стали міфом, тобто неоміфологізм і магічний реалізм). Синкретичність мислення наявна в обох поетів. Наприклад, вірш Х. Андраде “Гроза” фактично є зліпком індіанського міфу про небесного ковала і небо, яке підперезується “семибарвною крайкою після дощу” [3, с. 13] (причому веселка тут не названа). Наївність і злиття з природою тут побудовані в чітку систему. Аналогічно – у В. Вовк (збірка “Ромен-зілля”, 2007): *“Я – з племені вітру, блискавиці./ сузір’я моря./ Всесвітні потуги грають у мені / свої концерти./ Я вписана в їхню партитуру / так, як і цикада, / що лящить на корі старого фікуса / під вікном”* [9, с. 9].

Або – в іншій лаконічній поезії, де бразильський екзотизм (гібіскус – у письменниці “гібіск” – виглядає дуже природно в загальному контексті): *“Я вмилася росою, / увиділа, як розцвітає гібіск / на рубці неба, / почула струну цикади – / і повірила* [9, с. 11].

Водночас поряд з поезіями на суто бразильську тематику авторка пропонує тексти, в яких бразильська та українська культури то поєднуються як нові щаблі, то непомітно для читача інтуїтивно переходять одна в одну: *“Вже пальма віє на добраніч, / але нічка сережкою в павах / заглядає в вікно. / І як мені спати, / коли в гості надходять / князі в золотих шоломах, / з пергаментами в руках / і ненародженими церквами”* [9, с. 16]. Зв’язок із предками, національними архетипами – риса і латиноамериканської поезії. Проте якщо в Х. Андраде це герої рідної йому історії (індіанські вожді, Болівар та ін.), то у В. Вовк на перший план виступають українські образи як генетичний зв’язок, що цілком логічно.

Первісний синкретизм простежується в багатьох поезіях В. Вовк, причому в таких, які несвідомо імітують архаїчні витвори. Наприклад, місцем дії верлібру “У цім лісі” (збірка “Писані кахлі”, 1999) може бути і українська природа (наприклад, Карпати), і латиноамериканська сельва – незважаючи на те, що сама В. Вовк зазначає, що ця книга постала як реакція на відвідування Гуцульщини [7, с. 399]. Завдяки градації і обрамленню авторка досягає гіпнотичного ефекту: *“У цім лісі я була мавкою: / Танцювала в шелесті вітру / З шишками в косах... / У цім плесі я була русалкою / З жабуринням волосся...”* [8, с. 341]. У зв’язку із синкретизмом у ліриці В. Вовк часто змальовано образ стихії: бурі, вітру, шторму тощо. Ця сила руйнує, а й перевіряє ліричну героїню на міцність і навіть здатна створити новий світ. Це нагадує архаїчні практики екстазу в міфах різних народів, де божество створювало світ завдяки шаманському танцю. Змальована реальність – гуцульська, але може бути й латиноамериканською (якщо не знати контексту створення вірша) через спільність національних архетипів – зокрема, і те, що В. Вовк називає стихійних духів у бразильській міфології вілами та мавками.

Промовляння від першої особи, часткове чи майже повне ототожнення особи автора і ліричного героя – притаманна риса творчості В. Вовк та латиноамериканської поезії, ґрунтованої на принципах індіхенізму та конкістадорської тематики. Зокрема, у ліриці Х. Андраде пізнання світу через “я” згадується часто, це самохарактеристика й аналіз свого призначення, своєрідна екзистенція. Автор з’ясовує своє походження; для ліричного героя природа і культура протиставлені цивілізації, в якій найчастіше відчувається самотність і ностальгія чужинця. В. Вовк також лаконічно характеризує своє коріння, підкреслюючи злиття з реаліями своєї малої батьківщини: *“Я ліплена з доброї / бориславської глини. / Куди не поїс би мене буревій, / темні ялиці шумлять у мені, / темна Тисмениці таємниця / струмить у жилах. / Моя душа стане дзвоном / старої бойківської дзвіниці, / щоб голосити за мертвими / і будити живих”* [9, с. 10].

Ритміка цього тексту нагадує архаїчні замовляння. Наявність алітерацій (“Темна Тисмениці таємниця”) підтверджує розрахованість цього вірша на слухове сприйняття, що знову підтверджує задум авторки наблизити сучасний текст до стилю заклинань і замовлянь, тобто явищ дописемної культури. Це не стилізація в повному розумінні слова, а вдалий прийом: удавана відмова від канонічної форми означає підсилену увагу до ритміки, а відсутність римування – заміну алітераціями.

Прагнення самоідентифікації, виокремлення себе від світу й водночас прагнення діалогу з ним – мотиви і лірики Х. Андраде. Еквадорський поет, як і В. Вовк, осмислює власну сутність, вибудовуючи особливості власної батьківщини. Проте у В. Вовк остання тенденція має подвійне навантаження, оскільки авторка змальовує і Україну, і Бразилію, причому з останньою в письменниці та ліричної героїні непростий діалог. Це можна назвати механізмом вrostання чи вкоріненості.

У вірші “Моя батьківщина” Х. Андраде метафорично й навіть метафізично осмислює природу Еквадору: “Я прийшов з тої землі, де парчевий гаман / чиримої, як міх для вина... / де вбраний у зелені шати ав'їат... / Капулі, то – черешня індіанська...” [3, с. 207] – і далі розгортає асоціативний ряд, стикаючи екзотику (для європейського читача) і реальний, буденний світ. Схожий прийом наявний у В. Вовк в її численних віршах про Бразилію та Україну, проте лірична героїня востає в новий для неї світ, маючи притаманний європейській культурі подив, а відтак – пошуки себе в інакшості. Водночас бразильські реалії допомагають ліричній героїні переосмислити проблеми, описувані до неї – наприклад, VI елегія “Лицарі Граалю” (збірка “Елегії”) змальовує універсальний мотив прощі на іммігрантському матеріалі: “Чи знаєш, як жагою горить граваті, / Як пахне агляя вночі, як ванілія пнеться, / Які ще вінки з геліконій гарячих плетуться для тебе?” [8, с. 116]. Осмисливши реальність довкілля, герої бачать вежі, де зберігається Грааль.

Твори В. Вовк і Х. Андраде мають ознаки і магічного реалізму. А. Кофман вважає, що основи цього напрямку були започатковані ще конкістадорами під час завоювання Латинської Америки. Аналізуючи залишену ними літературу, дослідник називає серед прикметних рис бінарні опозиції батьківщини – чужини, мотив Ельдорадо, відчуженість своєї інакшості, прагнення досягти мети, а також пізнання нового світу. Окреме питання – хронотоп, схожий на прийоми письменників ХХ ст. Отже, герой відчуває себе чужим у світі, щоб стати своїм у новій, відкритій культурі. У цьому переліку впадає у вічі вичленована у А. Кофмана контрастність мислення.

Контрастність бразильської культури (як і української, за твердженням В. Вовк) пояснюється зафіксованою архаїчністю мислення. Але ця ж ознака є і в іспанській культурі, що відомо досить давно. Так, у передмові до своїх перекладів драматургії Кальдерона (1899) К. Бальмонт зазначав про психологічну подвійність іспанської ментальності – поєднання протилежних елементів: “...вони реальні, як саме життя, вони абстрактні, як найстрогіша ідея... Кастильський розум поєднується в іспанцях з первісною пристрасною арабського вершника” [4, с. XI]. Далі перекладач зазначає про пристрасність, поєднання геніальності з дитячою наївністю, тобто архаїчними рисами. Отже, етичний чинник у цих текстах виражений не надто сильно, на перший план виходить емоційність. Те ж саме можна сказати про вплив португальської культури на бразильську.

Але й християнство як реалії дитинства і ментальний концепт дуже близьке обом поетам. Зокрема, у вірші Х. Андраде “Диво” розгортається метафора П’ятдесятниці, причому змальовувані символи в цій поезії і вітаїстичні (дівочий вінок, квітуча весна, ластівки), і трагічні (голова святого Діонісія, яка стає відрубаною головою самого ліричного героя) [3, с. 22–23]. Сама природа (рослини і тварини) і у В. Вовк, і в Х. Андраде живе християнською обрядністю, таїнствами та іншими релігійними поняттями (причастям, зустріччю з Ісусом тощо). Зокрема, бразильській та еквадорській культурі близький образ святого Франциска Ассізького (або святого

Франческо, за транслітерацією В. Вовк), відомого своєю любов'ю до птахів і тварин, відкриттям їм Божого знання. Зокрема, в автобіографічній повісті "Духи й дервіші", описуючи свої почуття під час еміграції до Бразилії, авторка наводить свою молитву: "Святий Франческо! Дай мені завжди порожній гаманець й уста, повні поезії!" [6, с. 113] – тобто тут наявне прагнення вподібнення цьому святому і життям, і світоглядом. Або у вірші Х. Андраде "Кролик" у річці народного католицизму інтерпретовано християнські поняття (келія, святий Симеон): "...дивишися на небо, де маневрує ластівка, / Мов Симеон святий – із темної печери" [2, с. 156]. Згадується бажання ліричного героя, щоб мотузка святого Франциска торкнулася цього звіра в день смерті: "Сам дух твого життя – це досконала святість, / І на своїй мотузці тебе святий Франціско / Колись до себе візьме. І вухами твоїми / На небі будуть бавитись дітей маленьких душі" [2, с. 156]. Вочевидь, тут мається на увазі або мотузка, якою підперезуються мандрівні ченці, або вервиця відлюдника. Природа і втілення її ("крілик" у перекладі І. Качуровського) постають не як профанні, а як сакральні явища. В іншому вірші, "Філософія диму", Х. Андраде прямо стверджує, що книга – це розарій, маючи на увазі, на перший погляд, трояндовий сад [3, с. 16]. Але розарій – це і католицькі чотки та особливі молитви на них. Водночас автор пише: "Я народився в те століття, коли сконала троянда, / і мотор уже змусив утікати серафимів..." ("Автобіографія, призначена для птахів") [3, с. 159].

Ностальгійні мотиви, прагнення довести самоідентифікацію також численні у ліриці Х. Андраде і В. Вовк. Показовий вірш "Іконостас" (II елегія) зі збірки "Елегії" (1956): у цьому творі авторка протиставляє бразильський і український світи, теперішнє та минуле: "Хочеться бігти до тебе, / Маріє лагідно-добра, / Але не тут, до молонг'у діють чари / І коса равеналі береже воду цілющу прочанам, / Мені те саме: черпати воду джерельну / І молитися тихим іконам у срібних ризах..." [8, с. 110]. Відчуття Божої присутності, Божого промислу у ліриці В. Вовк – ознака гармонійного світогляду.

Отже, сакральне і фантастичне Х. Андраде та В. Вовк відображали в буденних речах, тобто профанному. Цікаво, що обидва поети вдаються до сакралізації не лише садових рослин, а й диких – як лісові орхідеї у В. Вовк. Спостереження природи викристалізовується у філософську систему: "Але хто плакав так гірко / Над ранніми росами? Хто дав свою кров / Японським трояндам, кущеві калини в саду?" [8, с. 113] (вірш "Ізольда до Трістана", IV елегія, збірка "Елегії"). Тут не названий Господь, Тво рець, але в побудованому за принципом айсберга вірші вгадується відповідь.

На тему святих у творчості В. Вовк та інших латиноамериканських митців можна здійснити окреме дослідження, тому в цьому випадку обмежимося лише кількома заувагами. У повісті "Духи й дервіші" В. Вовк згадує про іншу улюблену покровительку – святу Терезу з Лізьє (Малу Терезу Дитятка Ісуса): "...молилася вечорами довго до Терезії з Лізь'є, моєї святої, бо вона теж не зробила за ціле своє життя нічого справді особливого. – Свята Терезіє, скинь мені одну троянду..." [6, с. 86]. В обох випадках – і святої, і ліричної героїні (та самої авторки) – бачимо типову філософську хибу, ефект самоомани: вважаючи, що не зробили нічого визначного, обидві жінки насправді отримали славу за свої діяння.

Близькість реального та потойбічного світів, притаманна міфологічному мисленню гуцулів (де рай часто подібний до конкретного земного способу життя), наявна і в бразильському (як і взагалі латиноамериканському) світогляді. Наприклад, у вірші К. Андраде "Лист до Франсіса Жамма" ліричний герой стверджує, що в раю дощі, тому що сам Господь стежить, "щоб суховієм / у раю не випалило вишень" [3, с. 25]. Ці деталі підтверджують, що архаїчні культури різних народів мають багато спільного, причому вищій ступінь архаїчності якраз сприяє цій подібності. Чим давніша дописемна культура, чим більш вона ізольована від урбаністичної, тим більша вірогідність простеження в ній спільних рис з іншою архаїчною

культурою. Отже, на основі компаративного аналізу можна проводити паралелі між гуцульськими та індіанськими віруваннями і обрядністю.

Конкістадорська тематика наявна в поезії обох авторів. Проте якщо для Х. Андраде це частка історії його країни, генетичний зв'язок із предками, то В. Вовк відходить від локального зображення та розглядає конфлікт старої і нової культури у глобальному ключі, водночас не забуваючи про національну специфіку. Так, у вірші Х. Андраде "Смерть Атауальпи" описано історію страти правителя держави інків (бл. 1500–1533) [3, с. 315–316]. Згадано Франсіско Пісарро, який віддав наказ про знищення Атауальпи. Проте автор називає ворога інків "моїм внутрішнім Пісарро" [3, с. 316], тобто не заперечує, що цей негативний інстинкт притаманний також йому. Ліричний герой ототожнює себе як з імператором інків, так і з Пісарро.

На відміну від Х. Андраде, лірична героїня В. Вовк позбавлена такої роздвоєності, її світогляд більш цілісний, хоч і складний. Також авторка не завжди застосовує екзотизми, до того ж, для цієї авторки локальна трагедія містить кілька шарів. Письменниця прагне вибудувати не стільки міфологему, скільки філософську систему. Якщо К. Андраде епічний в змалюванні долі інків, то В. Вовк, навпаки, лаконічна. Це помітно з афористичного верлібру її збірки "Мандала": *"Коли пустельник ішов / босоніж горі сповідатися, / глибоким мовчанням / гора прощала провини. / Коли прийшов завойовник / (на грудях свячений хрест – / золото інків), / гора загриміла з кореня, / і чашию перелився / ляви вогненний проклин"* [8, с. 270].

Цей вірш, як і багато інших у доробку В. Вовк, демонструє граничну візуалізацію образу в авторки. Концепти й образи лірики не статичні, а динамічні, причому наявна їх еволюція. Образ, символ чи міфологема розгортаються в ідею, мотив чи сюжет. Таким чином, наратив перетворюється на синкретичне шаманське дійство чи новий міф.

Водночас і В. Вовк і Х. Андраде почувуються також піонерами, демургами, що причетні до створення світу. Ліричні герої у творчості обох поетів виступають як своєрідні конкістадори, що відкривають Ельдорадо, але найчастіше перебувають у самому процесі, ніж досягають результату. Образ цієї символічної мети на обрії часто нез'ясований, тому що конкретна Америка набуває метафізичного контексту. Це узагальнена мрія, прагнення духовної досконалості. Проте якщо в Х. Андраде Ельдорадо має специфічні американські риси: флору, фауну, історичні події (хоча образ фантастичної країни все ж таки не позбавлений алегорій), то у В. Вовк це загальнокультурний і загальнометафізичний символ. Ельдорадо пізнається душею самотньої людини, причому носія іншої культури (тоді як для Х. Андраде це питома традиція).

Але самотність мандрівника-завойовника (часто інтелектуального) не відступає перед захватом від нових обривів. Х. Андраде стверджує в одній з терцин: *"Корсаре, в Біблії проси спокою! / Твоє владарювання тепер – переказ..."* [3, с. 233], наголошуючи на самоті ліричного героя, невдачі його інтеграції в новий світ. Поезія "Хуан Безнебесний" ("Juan sin cielo") продовжує – але більш імпліцитно – мотив конкістадора. Ліричному герою належить цілий світ (змальований у душі поглядів св. Франциска Ассізького, який називав тварин, птахів і стихійні явища братами та сестрами), проте цю гармонію розбиває зовнішнє втручання: *"Гендлярі дзеркалами, мисливці / за янголами прийшли з мечем / в обмін на мою садибу, / міняли квіти на пацюрки, дим, злигодні..."* (дослівний переклад наш. – О. С.) [1, с. 13]. Це описано, як втручання конкістадорів у світ індіанців, але – і в цьому полягає парадокс – герой ("природна людина") сам продовжує мандрівну долю конкістадора. Аналогічну тенденцію мають проаналізовані вище вірші В. Вовк.

Мотив самоідентифікації, ілюзорності конкретики світу в Х. Андраде виражений більш чітко, ніж у В. Вовк – як-от у тексті "Об'єкт і його тінь" ("El objeto y su sombra"): *"Абстракція вмирає за мить, / Це займе лише один похмурий погляд... / Очисти*

світ: це ключ-примара думки” (дослівний переклад наш. – О. С.) [1, с. 6]. Натомість лірична героїня В. Вовк більше вкорінюється в реальність. Песимізм Х. Андраде, вітаїстично-танатологічний синтез і взаємоперехід зумовлені доктриною середньовічного католицького містицизму, на якому наголошують екваторські дослідники лірики Андраде, цитуючи як своєрідний ідеологічний принцип слова св. Тереси Авільської: “жити лишився в смерті” [12, с. 139] (переклад наш. – О. С.).

Натомість рефлексія, в якій вияскравлюється самоідентифікація з конкістадором, у В. Вовк позбавлена тої трагічності, яка вирізняє лірику латиноамериканських поетів. Завдяки синкретизму авторка демонструє ілюзорність кінця. Для ліричної героїні В. Вовк кінець є початком нового етапу. Це помітно у такому верлібрі: “На цих розгуляних валунах, / що перевертають кораблі, / я – сама в горіховій лушпині, / така легка й непомітна, / що вони викинуть мене, як мушлю, / на перший острів, / І там я будуватиму державу / з кременців, морських зір і скойок. / Будуватиму її в собі” [9, с. 13].

Здійснений аналіз підтверджує спільність світогляду В. Вовк і Х. Андраде, зокрема: увага до національної символіки, генетичний зв’язок із предками і водночас відкритість пізнанню інших культур; інтелектуалізм: орнаменталізм, який змінюється на лаконічний стиль; увага до фольклору, причому навіть до його нижчих виявів (як забобонів); експериментаторство з формою, володіння і канонічною, і довільною (верлібр); філософське осмислення самоідентифікації в чужій країні, а також концепти усамітнення та самотності як джерела творчості. Проте у ліриці В. Вовк наявна не стільки меланхолійність (притаманна латиноамериканській поезії), скільки прагнення до заглиблення. Її мислення теж символічне, яскраве, але більш чітке. Також, якщо для Х. К. Андраде описуваний світ генетично рідний, то лірична героїня В. Вовк передусім має вкоренитися в нього, збагнувши власну ідентифікацію. Звідси синтез українських і бразильських (а також інших) реалій, віднайдення спільних рис у різних культурах і водночас неослабне відчуття своєї індивідуальності. Поетеса прагне не екзотизму, а самопізнання. Лірика В. Вовк аналітична, а не описова.

Робота має перспективу продовження, оскільки творчість В. Вовк вимагає комплексного аналізу в контексті латиноамериканської літератури, у тому числі дослідженні спільних мотивів порівняно з болівійською, парагвайською та іншими поетичними системами.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Andrade J. C. Breve antología / Jorge Carrera Andrade. – Universidad Nacional Autónoma de México. – Coordinación de Difusión Cultural Dirección de Literatura. – México, 2009. – 25 p.*
2. *Андраде Х. К. Досконале життя / Хорхе Каррера Андраде – Jorge Carrera Andrade (1903–1978) / Переклав Ігор Качуровський // Круг понадземний: Світова поезія від VI по XX століття: Переклади. – К.: Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2007. – С. 156.*
3. *Андраде Х. К. Инвентарь мира [Текст] / Хорхе Каррера Андраде / пер. с исп. сост. и коммент. Л. Осповата; предисл. О. Савича; худож. В. Суриков. – Москва: Худ. лит., 1977. – 350 с. (Б-ка латиноамериканской поэзии).*
4. *Бальмонт К. От страстей – к созерцанию (поэзия Кальдерона) / К. Бальмонт // Чистилище Святого Патрика. Драма Кальдерона; перевод с исп. К. Д. Бальмонта (с приложением пояснительных статей К. Д. Бальмонта и Лео Руана). – Москва: Издание М. и С. Сабашниковых, 1900. – С. XI.*
5. *Верба Г., Хижняк Н. З історії становлення іспаністики в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка / Г. Верба, Н. Хижняк // Мовні і концептуальні картини світу. – 2013. – Вип. 2. – С. 72–73.*
6. *Вовк В. Духи й дервіші / Віра Вовк // Вовк В. Знамено, повісті і романи. – Львів: БаК, 2011. – С. 86, 113.*
7. *Вовк В. Моя поезія / Віра Вовк // Вовк В. Поезії. – К.: Родовід, 2000. – С. 397, 399.*

8. *Вовк В.* Поезії / Віра Вовк. – К. : Родовід, 2000. – 422 с.
9. *Вовк В.* Ромен-зілля. Поезії / Віра Вовк; видання журналу “Бористен”. – Дніпропетровськ : Пороги, 2007. – 66 с.
10. *Гердер И. Г.* Идеи к философии / Иоганн Готфрид Гердер / пер. и прим. А. В. Михайлова. – Москва : Наука, 1977. – 703 с.
11. *Carvajal I.* Jorge Carrera Andrade en el contexto de la poesía ecuatoriana contemporánea / Iván Carvajal // Poligramas. – № 21. – Junio 2004. – P. 52, 54.
12. *Cordero de Espinosa S.* El poder de la palabra poética: Jorge Carrera Andrade, académico de vanguardia / Susana Cordero de Espinosa // Memorias de la Academia Ecuatoriana de la Lengua. – 2003. – V. I – N. 64–65. – Quito, República del Ecuador. – P. 139.
13. *Naranjo R.* Jorge Carrera Andrade: el hombre moderno entre la provincia y el planeta / Raquel Naranjo // Kipus: revista andina de letras. – № 15 (II Semestre, 2002 y I Semestre, 2003). – P. 219.
14. *Савич О.* От предмета к человеку / О. Савич // Андраде Х. К. Инвентарь мира. – Москва : Худ. лит., 1977. – С. 5, 9.
15. *Смольницька О.* Особливості змалювання народного католицизму в творчості Віри Вовк : компаративний аналіз українського та латиноамериканського магічного реалізму / Ольга Смольницька // Spheres of Culture. – Volume VIII. – Lublin 2014. – С. 256.
16. *Торрес-Риосеко А.* Большая латиноамериканская литература / Артуро Торрес-Риосеко. – Москва : Прогресс, 1972. – 320 с.
17. *Хорхе Каррера Андраде / Speaking In Tongues.* Лавка Языков [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.vladivostok.com/speaking_in_tongues/andrade.htm.

Neomythologism in the Works by Vira Vovk and Jorge Carrera Andrade

Olga SMOLNYTSKA

The article highlights for the first time the concept of neomythologism based on the material of lyric poetry by Vira Vovk and Ecuadorian poet Jorge Carrera Andrade. Discourse into Latin-American poetry of the XX century in general and Ecuadorian poetry in particular. The focus is on Latin-American modernism and phenomenon of “ivory tower”. Indian animism and accomplishments of archaic practices used by the poets are reviewed. The indigenism and mythological thinking are analyzed. Sacral symbols are distinguished, the phenomenon of magic realism and folk Catholicism are reviewed. The article emphasizes that despite numerous allusions from different cultures and staying abroad, both poets preserved their national self-identity. Thus, V. Vovk’s lyrics contains both melancholy inherent in Latin-American poetry, but also desire for recess. Her way of thinking is symbolic, bright and very clear. If for Jorge Carrera Andrade the world under description was genetically dear, V. Vovk’s lyrical heroine first needs to take roots in it, to understand her own identity. Hence, the synthesis of Ukrainian and Brazilian realities and simultaneously a strong feeling of her their own individuality.

Key words: Vira Vovk, Jorge Carrera Andrade, neomythologism, folk Catholicism, magic realism, sacral, profane.

Стаття надійшла до редакції 9.06.2015

Прийнята до друку 11.07.2015